

BÉKÉS MÁRTON

Miért nincs hungaro-optimizmus? – És miért ne is legyen?

„Egy nép végül is csak lelkében bukhat meg, s nem a statisztikákon, s ha százezerre leolvadt, de akkor magára talál, éppolyan népe lehet a világnak, mint akármelyik.”

Németh László

címben foglalt – készakarva ironikus – kérdésre egy válasz adható: azért, mert *a magyar nem optimista nemzet*. Ez rendjén is van, hiszen történelmünk tapasztalatai a derülátó hozzáállást elsajátító nemzetekétől jócskán eltérőek. A XX. század végén, XXI. század elején megjelenő illuzórikus elvárások, amelyek egy optimális, szebb jövő felé tekintenek, károsan befolyásolhatják a magyar nép tudatát, főként, hogy a fogyasztás, a technológia és a politikát kiküszöbölő reformkurzusok is efelé terelik. De a krónikus hungaropesszimizmus – mint egy egész nemzetet megbénító cselekvés- és szellemellenes hozzáállás – sem ígér semmi jót. Ha sokszor nincs is, itt van harmadik út.

1.

Németh László szerint minden „mélymagyar” alkotó – Berzsenyi, Széchenyi, Kemény, Vajda, Ady – „realista, nem rémlátó és nem bizakodó”. S valóban: Berzsenyi niklai magánya az utolsó bölény helyzetére hasonlít; Széchenyi *Naplói* tanúsága szerint maga volt a nemzeti tragédiát átélő személyiség; a '49 utáni Kemény munkái valóban valamiféle sötét realizmust sugallnak (vö. *Ködképek a kedély látbatárán!*); Ady szimbolikája erős elveszettségérzést ad a magyar sorsban – gondoljunk az *Eltévedt lovas* szimbolikájára –; az idős Vajda metafizikus versei pedig szintén nem éppen optimista hangvételűek.

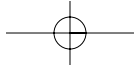
Más szavakkal a magyar alkat nem a rokokó könnyed eleganciáját, hanem a román kor erődszerű sötétségét képviseli, és abba a várba zárkózik be, amelyet kívülről állandóan ostromolnak, ám belülről is folyton „titkos féreg foga rág” (Berzsenyi). A történelemben nézett magyar élet arról tanúskodik, hogy a nemzeti lét összekötő abroncsa akkor szakadozott szét, amikor belülről is bontogatták azt. Tegyük konkrét megállapításokat! Nem lehet egyazon mércével mérni, és valami ostoba nemzeti „közös nevező” miatt eltekinteni attól, hogy míg 1918 novemberében a forradalom győztesei Belgrádban kompóztak, addig a Székely Hadosztály parasztjai a saját falujukat védték. A nemzet közös értékei nem nyugodhatnak történeti események olyan (hamis) kompromisszumos megközelítésén, ahol valaki világosan *nem a nemzet érdekeit* követte, de a béke kedvéért integráljuk mégis.

1956-ban a barikádnak is csak egy oldala volt, a másik oldal mögött harcokocsik jöttek, és azok, akik őket követték (Szerencsés Károly találó megállapítását idéztem). Vannak helyzetek, kis népek esetében kritikusan sok ilyen van, ahol az erkölcs megerősöklése nélkül nem lehet egyszerre vallomást tenni a barikád két oldalának, mondván: „végső soron mindkettőnek igaza volt”. A magyarság XX. századi történetéről alkotott közös tudásunk a „végső soron”, „egyfelől-másfelől”, se hús, se hal vélemények eredményeként nem alakulhat ki úgy, hogy az hozzájáruljon ahhoz, hogy megerősödve éljünk a következő évszázadban is. Olyan katalizmaszerű fordulópontok példáján, mint 1918–19 és 1956, nagyon világosan és meggyőzően lehet bizonyítani, hogy egy nemzetnek, amely az élethez elég erős akar maradni, múltjában meg kell különböztetnie és el kell különítenie ortodox és eretnek vélekedéseket, s az utóbbiakat egyértelműen el kell vetnie ahhoz, hogy ne támadhasson a jövőben zavar a váron belül. Megint Némethet idézzük: „nem kell félni *tabula rasat* csinálni” – még akkor sem, ha sokáig vitatkozunk majd azon, hogy akkor és ott kinek is volt igaza. (Véleményünk szerint Károlynak és Kádárnak biztosan nem.)

Ehhez kapcsolódva egyvalamit jegyezzünk meg: nem nemzeti minimumra, hanem *nemzeti maximumra* van szükségünk. A nemzeti minimum hazug és hajlékony valami, aminek a megállapítása után mindenki arra megy, amerre akar; a nemzeti maximum viszont egy (olyan) útra tereli a politikát, ahol el lehet esni, és lehet tovább küzdeni, de minden mást dezertálásnak hívnak. Természetesen ellenvetésként jöhetnek a „plurális társadalom” és a „modern európai nemzet” technikai fogalmai, amelyek azonban csak egy valamiről nem beszélnek: a magyar nép túléléséről Közép-Európában. Igaz persze, hogy a társadalmon belüli kulturális különbözőségeket és a múlt egyes eseményeihez való másmilyen hozzáállást el kell viselni, még akkor is, ha azt nem a többség vallja. A helyzet azonban más akkor, ha ezek a „másságok” azt követelik, hogy a többségi/hagyományos véleménnyel egyenrangúnak tekintsük őket.

Egy lappangó kultúrháború korát éljük, amely szerte Európában és Amerikában már itt-ott felismerhető jeleket hagy maga után. Ilyen az is, amikor igyekeznek minket megfosztani a múltunktól, vagy ha ez nem megy, relativizálják azt, manapság a meggyökeresedett hozzáállást csupán alternatív felfogásnak nyilvánítják a többi mellett. Szolcsenyicin világosan tudta, miről beszél, amikor leírta: „Ha egy népet el akarsz pusztítani, metszd el a gyökereit.”

A magyar történelmi lét körkörös fenyegetettség és önmarcangoló védekezés állóháborúja. Az egész magyar történelem az egység felé vágódás lázalmából való keserű ébredésből és a romok eltakarításából áll. De vajon melyik nép és melyik nemzet történelme nem ilyen? Nem vagyunk elveszettebbek másoknál, nem igaz „lemaradásunk” legendája sem, és hazug a „felzárkózás” programja is. Nekünk magunkra kell találnunk, és nem azt kell eltanulnunk, hogyan találjanak ránk mások. Ne valljuk tehát a „magyar szlavofilizmus” kátéját, de a „nyugatosok” ellenarodnyikizmusát sem. A Kelet vagy Nyugat kérdésének egydimenziós válaszai között meg kell találnunk a magunk feleletét, majd azután a saját he-

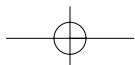
lyünket. Ha nem is rögtön a nap alatt – közben azért higgyük: egyszer majd ott is! –, de a saját térségünkben. Az optimizmus ebben nem segít, mivel reményeket kelt, vágyakat kerget, és rendszerint csalóka is. Ám a pesszimizmus sem jó tanácsadó akkor, amikor múltunktól megszabadítva állunk egy olyan világban, ahol a nemzeti erők megszervezése még nehezebben megy, mint a török korban. Legyünk tehát realisták.

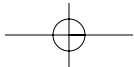
2.

Ám miért is kellene optimistának lennünk? – Különben is, Spengler szerint: „Optimismus ist Feigheit.” Valójában arról van szó, hogy a bizakodás mindig csak a jövőre vonatkozhat, azaz az optimista potenciálisan ki van téve a csalódásnak, a szándékolatlan következmények figyelembe nem vételéből eredő illúzióvesztésnek, továbbá – és erősebben szólva – az utópikus várakozásoknak és az azokat rendszerint követő tragédiáknak.

Az optimizmus mindig valamilyen hitből táplálkozik, amelyek alapja az, hogy „úgyis jobb lesz”. De nem lesz jobb, sohasem lesz jobb, főleg nem magától. Az, ha kijelentjük, hogy „úgyis jobb lesz”, több dolgot is jelent, s egyik sem tanúsodik sok történeti belátásról és időtapasztalatról, amit együtt bölcsességnek is hívhatunk. Magyarán, ez a hit nem más, mint hülyeség vagy gyávaság. Az egyik baj, hogy ilyen kijelentés megtételekor rögtön jóslásba bocsátkozunk, ezzel viszont feladjuk a jelen realista megragadását, mondván: „majd *biztosan* jobb lesz”. A másik probléma, hogy a jelzett mondat nem mondja meg: vajon kitől és mitől és miért lesz/lenne jobb *majd*, a jövőben, valamikor később? Az efféle gondolkodás játékos (?) homályban hagyja Isten nevét, kikapcsolva őt a történelem alakító tényezői közül, valamint az ember szabad akaratáról sem vesz tudomást. A hegelianus teleológia szellemtől megfosztott, ostoba, mindennapi változata ez, a „haladás” kifejezése konyhanyelven. Mechanikus úton, a jövőben létrejövő, pozitív eredményekre várakozik, és az egyes embernek és a népeknek alanyi jogon járó történeti juttatásnak tekinti a sikert, a dicsőséget – és egyáltalán az életben maradást is természetesen veszi. Holott nem az.

A magyarságnak ma semmi oka sincs, hogy optimista legyen. Nemzetünk tragikus századot tudhat maga mögött, és nincs kilátásunk arra, hogy az elkövetkező jobb lesz. Miért lenne jobb? Hacsak azért nem, mert „a XXI. században az emberiség már...” – ugye, ismerjük a szokásos bugyuta szófordulatot, és tudjuk azt is, hogy az 1800-as évek végén ugyanezt mondták a mögöttünk hagyott évszázadról is. Az, hogy az idő láthatóan „megy”, és az egyes századok mindig eggyel nagyobb abszolút értékű számot kapnak, még nem garancia arra, hogy bármi is jobb lenne a rájuk következőben. A *fin du siècle* például biztosan jobb volt, mint a téves reményeit megfojtó Szarajevó–Verdun–Versailles–Sztálingrád–Auschwitz–Hiroshima láncolat félévszázada. De nem akarunk ijesztgetni, soha sem tud(hat)juk, mi jön még. *De azt igen, hogy mit akarunk, hogy jöjjön.*

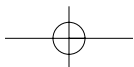

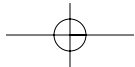
A pesszimizmus eredendően szemben áll ezzel az optimista paradigmával, amely mögött egy másmilyen alaphangulat áll. Ez – Prohászka Lajos kifejezését használva – valamiféle finitizmus, sorsszerűségbe vetett hit, amely ugyanolyan vak lehet, mint az optimizmus illúziói. „Úgyis meg van írva” – mondja a pesszimista, s közben nagyokat szí üres pipájából. A pesszimizmus nem más, mint borúlátás, ám ott is, ahol nem készül eső. S mindez súlyosabb esetben a derült égbolt veszett kémlelésébe torkollhat, amikor már szinte várjuk a vihart – hadd jöjjön, és pusztítson csak el. Természetes: „nekünk Mohács kell”, de nem magáért, nem a vereség metafizikai szükségletéért, a létnek mintegy a nemlétből eredeztetéséért, hanem azért, hogy a fenyegető Mohácsok után – de jobb, ha még azok előtt! – a nemzet egysége helyreálljon, mert mi, ahogyan Ady gondolta, csak ebből értünk. Való igaz, ha jön az eső, az állat is megérzi, és a nyáj ösztönösen húzódik össze. A történelemben élő nyájak, azaz a népek is így viselkedtek valamikor, de ma sok birka van, amelyik inkább egyedül vág neki a tornádónak élvezetből, míg mások akkor sem hiszik el, hogy vihar készül, ha már dörög és villámlik.

Mindezekkel szemben áll a „realista látásmód” (Németh László), azaz a történeti folyamatokat a múltból kiindulva megértő, a jelent valóságában megragadni akaró és a jövőt a hagyománnyal biztonságosabbá tenni tudó szemlélet. Mindennek tragédiája az, hogy az ilyen szemléletre és az ebből előálló magatartásra képes személyek száma kevés, cselekvésük tipikusan a „szembenúszóé” (Nietzsche), továbbá olyan viselkedést kell vállalniuk, amely akár a sors ellen is heroizmussal küzd. De akkor, ha a nemzet élete *ezt* kívánja, erkölcsi kötelesség *így* tenni, amint tette ezt Zrínyi, Batthyány és sokak szerint Nagy Imre is. Jóllehet, a történeti sorsot felismerő és a kilátástalan helyzet ellenére cselekvő személy inkább mitikus és metafizikus szinten értelmezhető, de nincs kizárva, hogy konkrét történeti-politikai szituációban is objektíválódhat *ilyen* emberi magatartás és vele *ez* a viselkedés. Sokszor valamiféle nemzeti szupermen körvonalait sejtjük itt, de csak akkor, ha a „szellemi hérooszt” – ahogyan Csengey Dénes a Németh-drámák alakjait nevezte – materialista módon, készakarva nevetségessé tevő tónusban festjük fel, s nem látjuk meg a nemzetek történeti erőfeszítései mögött rejlő barrèsi kollektív energiák nagyszerűségét, amely túlélésüket biztosítja. Ha mindezt nem így fogjuk fel, nem is annyira közvetett módon 1956-ot tagadjuk meg.

3.

Sokan, főképp a liberális értelmiség és a posztmodern álmok álmodói, úgy vélik, hogy itt van már a kánaán, a történelem nagy viharai elmúltak, s az egész előttünk levő időhorizonton szélcsendes időjárás jósolnak. Miközben arra spekulálnak, hogy az eljövendő kantiánus örök béke korában az uralkodás szerepét rájuk osztják majd. Innen érthető, hogy a „történelem vége” mit is jelent: minden nemzeti erőfeszítés végét, minden kollektív törekvés befejezését, a politika halálát és a jólét minél hosszabb kiélvezését. Tévedésük tragikus és borzalmasan kevés tör-

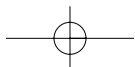
téneti bölcsesség birtoklását feltételezi. Azt gondolni, hogy a nemzetek ettől – mitől is? – kezdve mindig békében fognak élni, és minden szükségletek kielégítése lehetővé válik a technológiai fejlesztések végtelen progressziója következtében; nos, mindez nem több gyerekes naivitásnál. A „jövő biztosan jobb lesz, mert ennél csak jobb lehet”-típusú gondolkodás mai változata ez a végzetes tévhit, amely a halálra előkészült (vagy előkészített) népek csendes önmegadását kíséri.

Meglehet: a „történelem végén” valóban nincs is szükség erőfeszítésekre. De mi úgy gondoljuk: nekünk szükségünk van a saját történelmünk folytatására, ha az egész világ le is mond a sajátjéről! Idézzük fel Ady sorait *A fajtám sorsa* című versből:

*Mert gyáva volt és szolga volt
S életét élni sohse merte,
A Sors, a sorsa,
Hajh, de megverte, be megverte.*

A *tragikus realizmus* volna tehát az időben való elveszés ellen harcoló ember igazi cselekvése. Ám a magyar nép és nemzet, főként történelmi tapasztalata, történeti terhei és többszörös hagyományvesztései miatt, olyan impulzust kap évszázadok óta, amellyel szemben igen nehéz – csaknem lehetetlen – érvényesíteni a realista vélekedést és *tettet*. A művészetben, az irodalomban és a történetírásban lehetséges ez, ami jó, hiszen a nemzetet a múlthoz és önmagához kapcsoló erő fejlődhet ki ezekből. Ám a politika – az államélet legfelsőbb szintű gyakorlata –, úgy tűnik, nem képes erre, s emiatt a magyar nemzet pesszimizmusra hajlamos, hiszen számára a történeti helyzetek csapdái örökké adottak tűnnek, a bukások sorozata megállíthatatlannak tetszik, a nemzet vitális energiái folyton kimerülőben levőnek látszanak.

Képtelen vagyok úgy élni, hogy ne higgyem: a saját nemzetem valamilyen feladattal áll a világban, ő is Isten egyik gondolata, és a megszületésekor tett ígéret ma is betöltésre vár. Képtelenség úgy élni társadalomként és közösségként, hogy apáink korára sem emlékezve törekszünk külön-külön a jövő nagy-szerű délibábja felé, ahol a távoli megváltó eszmék majd csak kis önrészt kívánnak tőlünk a boldoguláshoz. A történelem nem ad és nem kér kegyelmet – minden nemzet a saját jövőjét alkotja meg, ki így, ki úgy. Semmi olyan látható erő nincs, amely akaratunk ellenére tartana fenn minket az idő felszínén, és engedné, hogy újra és újra megszegjük az ígéretet és szertefoszlassuk Isten rólunk szőtt álmát. A magyarok rossz közérzete, csodálatos pesszimizmusa, napon-ta tömegesen aláírt lemondó nyilatkozata a nemzet történeti életéről azt bizonyítja, hogy a baj *belül* van. Ezért viszont nem lehet a történelmet, más népeket (igen, igen: sem a románokat, sem a szlovákokat) vagy Istent okolni, hiszen a saját létünk a saját kezünkben van. A történelem pedig számos más nép hasonló összefüggésrendszereinek ütközéséből áll, s Isten egyenlő távolságban áll mindig minden kortól (Ranke) és népről. A saját jövőnk a saját múltunkból,

annak hagyatékából ered, a jelenünk pedig ezek metszéspontja. Ha elvétjük a pillanatot, ismét egy elszalasztott lehetőséggel leszünk gazdagabbak, de egy történelmi tapasztalattal szegényebbek, ha még ebből sem okulunk. Nem lehetünk optimisták – nincs miért, és ne legyünk pesszimisták – önmagunkért.

4.

Azt, hogy hogyan és miként vetkezhető le a hungaro-pesszimizmus történeti tünet-együttese, nehéz megválaszolni. Egy lehetséges út azonban kínálkozik: ne vezessük be „bosszúból” a hungaro-optimizmus fogalmát és gyakorlatát, ne csaljuk meg magunkat, ne várjunk megváltó világtörténeti erőket és eszméket (ilyenek úgyszólván, vagy hazugok). Hanem kezdjük el örökségünk számbavételét, hagyományunk s ezzel önnön magunk felismerését, és álljunk realista módon a történelem folyamába még akkor is, ha az el akar sodorni minket. Ha mind így állunk – nem fog.

